

QO'G'IRCHOQ BOSHQARISH KO'NIKMASI SHAKLLANISHIDA MASHQLARNING AHAMIYATI

Rahmonova Nargiza

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining

Farg'ona mintaqaviy filiali

Qo'g'irchoqlarni ishlab chiqarish texnologiyasi

2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Quyidagi maqolada qo'g'irchoq teatr san'ati uchun, qo'g'irchoqboz uchun qo'g'irchoq boshqarish ko'nikmasi shakllanishida mashqlarning qanday ahamiyatga ega ekanligi, u mashqlar asosan va aynan qaysi oliygohlarda o'rgatilishi, amalda bajarilishi, mashqlardan so'ng aynan qaysi turdagi qo'g'irchoqlar yordamida aktyorning shakllanishi haqida so'z yuritiladi. Bu mashqlar oqibatida aktyorning qo'g'irchoq boshqaruvida qanday o'zgarishlar bo'lishi va bu mashqlar qanday oqibatlarga olib kelishiga ham alohida to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar: simli, teatr, qo'g'irchoq, boshqarish, gapit, mashq, aktyor, vaqt, plastik, fiziologik, erkin, ifodaviy, mavjudod, vertikal, gorizantal, mantiqli, tomoshabin, biomexanik, sistema.

Qo'g'irchoq xatti-harakat asoslarini o'rganishda qo'g'irchoq teatr aktyorligiga o'qitadigan oliy o'quv yurtlarida shakllangan, vaqt sinovidan o'tgan uslublar mavjud. Jumladan, quyidagi uslub oliy o'quv yurtlarida, shuningdek, O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti qo'g'irchoq teatri san'ati kafedrasida ham keng qo'llaniladi. Gapit bilan bajariladigan mashqlarni o'zlashtirgach, talabalar mashqni simli qo'g'irchoq bilan takrorlab o'zlashtiradilar, so'ng qo'lqopli "Kachal Polvon" yoki "Petrushka" tipidagi qo'g'irchoqqa ko'chiradilar. Xuddi shu mashqni mexanik qo'g'irchoqqa ham, planshet qo'g'irchoq'i bilan ham o'rganadilar. Buning natijasida talabalar bir o'rganilgan mashqlarni barcha sistemalarda bemalol qo'llanish tajribasini qo'lga kiritadilar. Bir mashq bilan turli qo'g'irchoq sistemalariga o'tilganda qo'l, yelka, kaft, bilak, tirsak va boshqa a'zolarida yuz beradigan mushak harakatlari o'zgarishlarini ham eslab qoladilar. Talabalar turli sistemalardagi qo'g'irchoqni boshqarishdagi umumiylik va farqlarni, rassom yaratgan qo'g'irchoqning faqat konstruksiyasi emas, balki xarakteri, badiiy vazifalari ham harakat yo'siniga ta'sir etishini ham o'rganib boradilar. Bu uslub talabalarda

qiziquvchanlik hissini kuchaytiradi. Sistemalar bilan mashqlarni alohida tarzda 2-3 oy muddat farqlar bilan o'tkazilishi u yoki bu sistemaga nisbatan talabani sovitib qo'yishi mumkin. Aksar holda simli qo'g'irchoq bilan bajarilgan mashq samarali bo'ladi, chunki bu sistema barcha qo'g'irchoq teatrlarimizda keng qo'llanilgan qo'g'irchoq turidir. Mashqdan kuzatilgan maqsad esa qo'g'irchoqlarning barcha sistemalari uchun umumiy xususiyatga ega bo'ladi. Simli qo'g'irchoqni boshqarish texnikasini o'zlashtirish mashqlari dastlab ochiq gapit bilan bajarilishi mumkin. Bunda barmoqlar, bilaklar, tirsaklar va mushak harakatlarini kuzatish, ko'zga ko'rinib turgan xatolarni tuzatish, mushak siqqliklarini bartaraf etish bo'ladi. Qo'g'irchoqlarning harakat yo'l-yo'riqlarini ochiq Gapit bilan bajarish davomida shtamlarni yo'qotish, plastik harakatlar ifodaviyligini oshirish uchun erkin fantaziyaga katta imkon tug'iladi. Simli qo'g'irchoqni ochiq Gapit bilan boshqaruv mashqi yaxshi o'zlashtirilgach, darhol boshqa sistemadagi qo'g'irchoqlarni sinab ko'rish mumkin. Simli qo'g'irchoqlar, ko'pincha odam qiyofasini, odamlarga o'xshab faoliyat ko'rsatishga yo'naltirilgan hayvonlarni tasvirleydi. Odam tik yuruvchi mavjudod bo'lib, gorizantal chiziqda, vertikal holatda, bo'lish xos xususiyat. Qo'g'irchoqning tanasi tik turganida tasavvurdagi vertikal holatga muvofiq turadi. Bu vertikallik uning boshidan boshlanib bo'yni, yelka o'rtasi, gapit, aktyorning bilagi orqali o'tadi va sahna (shirma) maydonining chegarasida tugaydi. Qo'g'irchoqning oyoqlari shirma ortida ko'rinmas bo'lsada, qo'g'irchoq tanasining shirma yuqorisida joylashuv holatiga muvofiq tomoshabin real tasavvur etaveradi. Simli qo'g'irchoqni boshqarishda asosiy stoykasini to'g'ri bajarish katta ahamiyatga ega. Chunki, har qanday xatti-harakatni boshlanishidan avval uning qaddi-qomati, gavdasining asosiy stoykasida biomexanik jihatidan va tomoshabinning nigohida o'xshashlik, haqiqiylik talab darajasida bo'lgan taqdirda boshqa barcha harakatlarini mantiqli bajarishga erishishi mumkin. Asosiy stoykada simli qo'g'irchoqning qo'llari ikki yonga sal ayrilib, qo'g'irchoq gavdasi yon tomonlarida erkin osilib turadi.

Simli qo'g'irchoq asosiy boshlang'ich holatida tez-tez uchrab turadigan xatoliklar aktyorning o'z qo'g'irchoq'iga qarash qoidasini buzulishi bilan bog'liq. Avval aytib o'tilganidek, aktyor nigohi tomoshabin nigohiga nisbatan boshqa rakursda bo'lishini eslaylik. Xatolar qanday ko'rinishda bo'ladi? Qo'g'irchoqning qaddi aktyor tomoniga sal qiyshaygan, qo'g'irchoq yuzi aktyor tomonga sal burilgan, sal engashgan holatda. Bunday xato aktyorning o'z qo'g'irchoq'i qiyofasini ko'rish, nazorat uchun qulay rakursni izlash istagidan kelib chiqadi, aktyor o'zi bilmagan holda qo'g'irchoqni o'zi tomon birmuncha yaqinlashtirib qo'yadi. Ko'pincha, aktyor

qo'g'irchog'im to'g'ri turibdi, deb o'ylaydi. Aktyor xato qilayotganini uqtirishgan ko'ra ko'zuga ro'baro qilish ma'qul. Ko'zgu xatoni tuzatish vositasidir.

Qo'g'irchoqning boshqarish texnologiyasi, qo'g'irchoqning turli sistemalari uchun umumiy qonuniyatlar (biomexanik) ga ega bo'lsada, har bir sistemaning o'ziga xos nozik jihatlarini mashqlar davomida puxta egallashi mumkin.

Demak, qo'g'irchoq boshqaruvining asosi bo'lgan qo'l barmoqlari mo'jizaviy salohiyatini egasi bo'lgan, odam anatomiyasi qonuniyatlariga, tayanib, tanani turli vaziyatlarda tuta bilish, qo'l bilaklari, tirsaklari, yelka, bel hamda oyoqlarni harakatlanish yo'sinlarini bilib olgach, tinimsiz mashqlar barcha anatomik jihatlarini jonsiz qo'g'irchoqqa, hayvonot dunyosiga va hatto, predmetlarga ham o'tkazishda mantiqiy bo'lish imkonini beradi. Ayniqsa, odam a'zoyi badan elastiklik xususiyati, egilib, bukilib, turish, o'tirish va boshqa harakatlardan prujina hamda reszor mexanikasini tatbiq eta bilish katta fiziologik va psixologik mahoratni talab etadi.

Demak, simli qo'g'irchoqlarda bajarish zarur bo'lgan mashq turlari: boshlang'ich holat, unda aktyor o'zini va qo'g'irchoqni talab etiladigan uch rakursga mos bo'lish: simli qo'g'irchoqni boshqarishda aktyor bilaklarining holatlari va funksiyalari: aktyorning tirsak holati va funksiyalari: simlarning dastaklari va tutqichlarini boshqarishda qo'l hamda barmoqlarni risolaga monand ishlata bilish: ko'rinmas oyoqlar bilan oyoq qo'yiladigan tayanch, sahna polini sezish hissiyotini shakllantirish, qo'g'irchoqning boshini boshqarish, turli qadam tashlashlarni ko'rsata bilish: sim yordamida qo'g'irchoq qo'lchalarini ishlatish san'ati ko'nikmalari, uquvlari, faqat simli qo'g'irchoq uchun emas, balki barcha sistemadagi qo'g'irchoqlar uchun sahnada badiiy obraz yaratishning asosiy manbayidir. Uzluksiz mashqlar, qo'g'irchoqqa mehr-muhabbat bilan munosabatda bo'lish, oxir-oqibat spektakl yaratilishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sahna ma'naviyati (SH. Rizayev)
2. Boltaboyeva U. Sahna nutqi. – T.: Ma'naviyat, 2008,
3. Qo'g'irchoq teatr tarixi (M. Qodirov, S. Qodirova)
4. Qo'g'irchoq boshqarish asoslari (D.D.Abdullayev, L.D.Usmanova)

Foydalanilgan web-saytlar:

1. Tafakkur.net
2. Ziyouz.com sayti
3. Qomus.info sayti
4. Saviya.uz sayti
5. Shosh.uz sayti